

Вишньов В.М.

*аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

МОДЕЛІ ВИРІШЕННЯ ІРАНСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ КРИЗИ

Анотація. В статті досліджуються сьогоденний стан переговорів щодо вирішення іранської ядерної кризи та її витоки. Автор моделює декілька варіантів завершення переговорного процесу у Відні та пропонує сценарії для подальших дій у разі недосягнення компромісу. Підкреслюється, що вирішення кризи можливе лише за умови поступок з боку обох сторін переговорів.

Ключові слова: замкнутий ядерний цикл, «сценарій нічного кошмару», переговорний формат «5+1», концепція «демократичної бомби», посилене стримування.

Кризу навколо іранської програми спричинили публікації знімків супутника у 2002 році, на яких було зафіксовано будівництво двох незадекларованих об'єктів з виробництва ядерного палива. У лютому 2003 року розпочалися інспекції МАГАТЕ в рамках розслідування ядерної діяльності в Ірані. Експерти виявили шість серйозних випадків, пов'язаних із використанням ядерних матеріалів без належного інформування МАГАТЕ. Окрім того, Іран своєчасно не проінформував Агенцію про створення нових ядерних об'єктів, включаючи пілотні заводи з центрифужного та лазерного збагачення урану [1].

З грудня 2002 року країни «європейської трійки» (Велика Британія, Франція та Німеччина) розпочали переговори з Іраном, проте, через розбіжності у позиціях переговорників діалог фактично зійшов нанівець навесні 2005 року. Іранське питання розглядається майже на кожному засіданні Ради Безпеки. Приймаються нові резолюції [2; 3], які розширюють санкції щодо Ірану, однак, це не зупиняє його продовжувати збагачення, а його політичне керівництво повторює свої наміри оволодіти замкнутим ядерним паливним циклом. На сьогоднішній день можна прослідкувати явну поляризацію у позиціях світових гравців по відношенню до ядерної програми Ірану. Росія та Китай виступають проти накладання жорстких санкцій на Іран та пропонують варіанти виходу з кризи (згадати хоча б пропозиції щодо різних варіантів введення в експлуатацію Бушерської АЕС з боку Росії). Багато країн, що розвиваються, підтримують прагнення Ірану розвивати свою ядерну програму. В той же час, США, Велика Британія та

Франція наголошують на рішучості своїх намірів та можливості запровадження жорстких санкцій без згоди Ради Безпеки ООН.

Для вибору стратегії на переговори з Іраном варто визначити, яку роль буде відігравати іранська ядерна зброя, якщо Іран все ж таки порушить свої неодноразові заяви про виключно мирний характер ядерної програми. Перш за все, створення ядерної зброї Іраном матиме наслідком статусні зміни, адже Іран стане другою ісламською (і першою сунітською) ядерною державою. Це також посилить позиції Ірану у гончі за регіональне лідерство. Що стосується безпекової складової, то сам процес розробки ядерної зброї наклав більшу небезпеку на клерикальний режим в Тегерані, ніж можливий результат. Та й існування режиму протягом 35 років, не зважаючи на вороже оточення та економічний тиск, говорить на користь того, що Тегеран відрізняється в цьому питанні від Пхеньяну і здатний відстояти свій спосіб політичного правління без допомоги засобів ядерного стримування. Отже, для вдалого проведення переговорів з Іраном необхідно надати йому гарантії дозволу на мирну ядерну програму та повернення до світової економічної системи (що дозволить Тегерану не виглядати переможеною стороною) з одночасним встановленням жорсткого контролю з боку світової спільноти над ядерною програмою Ірану (тобто досягненням головної мети переговорників).

Після тривалих переговорів по іранській ядерній проблематиці у форматі 5+1 (постійні члени РБ ООН та Німеччина, координатор — Кетрін Ештон) рішення знайдено так і не було. Постає питання про життєздатність такого формату. Одночасно, розширення режиму санкцій також не давало ніяких результатів. Необхідно було шукати нові шляхи виходу з кризи. Однак, вже у лютому 2013 року формат переговорів Ірану з «шісткою» було реанімовано. Відбулося два раунди переговорів в Алмати (у лютому та квітні 2013 року), після чого сторони перенесли переговорний процес до Відню [4, 78].

Влітку 2013 року перемогу на президентських виборах в Ірані святкував Хасан Рухані. Це додало оптимізму щодо майбутніх переговорів, адже відомо, що посада президента в Ірані цілком залежить

від волі аятоли Хаменеї. Прийняття кандидатури Х. Рухані свідчить про готовність керівництва Ірану до поступок та налагодження діалогу із Заходом.

24 листопада 2013 року «шістка» міжнародних посередників та Іран уклали попередню угоду — план дій для подальших домовленостей. Відповідно до даної угоди Іран взяв на себе зобов'язання протягом шести місяців зупинити збагачення урану до 20 % і не збагачувати його протягом цього строку понад рівень у 5 %. Іран також взяв на себе зобов'язання позбавитись усіх запасів урану, збагаченого до 20 %, призупинити будівництво реактору на важкій воді в Араку, не розгортати нові центрифуги для збагачення урану та розширити доступ інспекторів МАГАТЕ (навіть надати можливість щоденного доступу) на свої ядерні об'єкти. У відповідь на це країни Заходу виразили готовність пом'якшити санкції по відношенню до Тегерану та розморозити закордонні активи Ірану у розмірі 7 млрд. доларів. Реалізація даних домовленостей розпочалася з 20 січня 2014 року [5].

Сторони мали погодити текст всеохоплюючої угоди з Іраном до 20 липня 2014 року, коли спливав шестимісячний термін дії попередніх домовленостей. На сьогоднішній день значного прогресу у погодженні тексту всеохоплюючої угоди сторони не досягли, однак переговори тривають.

Основна проблема переговорного процесу полягає у протилежних точках зору на процес збагачення урану та санкції. Іран наполягає на виключно мирному характері своєї ядерної програми. Небажання згортати потужності зі збагачення урану Тегеран пояснює «практичними потребами» енергетичного комплексу Ірану. Відповідно до договору із Росією Іран отримує від неї ядерне паливо для АЕС в Бушері. Однак, даний договір розрахований на 10 років функціонування станції (2011-21 рр.). Немає ніяких гарантій продовження поставок ядерного палива в Бушер після спливу даного строку та до інших станцій, які Іран планує побудувати у перспективі. На сьогодні для того, щоб повністю покрити свої річні потреби в збагаченому урані Ірану буде необхідно 14 років експлуатувати наявні в нього центрифуги. Крім того, подібна залежність від іноземних постачань вже підводила Тегеран (випадок із французьким реактором), та й від думки про залежність від Росії Іран не в захваті, враховуючи практику використання енергетичних поставок в політичних цілях урядом Російської Федерації по відношенню до своїх сусідів (наприклад, до України). Іранське керівництво прекрасно розуміє, що воно не зможе гарантувати самозабезпечення Бушерської АЕС ядерним паливом, однак, Тегеран має отримати гарантії забезпечення своєї мирної ядерної

програми паливом протягом всього терміну дії всеохоплюючої угоди (15-20 років) із можливістю поступової розробки програми заміщення імпортованого пального [6].

Також Іран хоче втримати «опцію Японії» для піднесення національної гідності, тобто він готовий відмовитись від подальшого збагачення урану, якщо йому буде дозволено продовжити його збагачення до рівня, що необхідний для використання в АЕС — тобто, зупинитися у кроці від технологічної можливості для вироблення збройного урану до тих пір, доки необхідність не змусить зробити цей останній крок [7].

І якщо первинно Сполучені Штати та європейські союзники стояли на позиції щодо необхідності повної заборони збагачення урану в країні, то зараз акцент змістився на недопущення розробки Іраном ядерної зброї, тобто можливий консенсус щодо збагачення урану до рівня 5 % із жорстким наглядом МАГАТЕ для недопущення продовження військових ядерних досліджень в обмін на зняття санкцій, які були накладені виключно через ядерну програму Ірану (багато санкцій пов'язано не лише з ядерною програмою, але й з порушеннями прав людини, фінансуванням міжнародних терористичних угруповань тощо).

Таким чином, сценарії вирішення іранської ядерної кризи на сьогоднішній день залежать від результату переговорного процесу у Відні. При успішному завершенні переговорів буде підписано угоду з поки не визначеними параметрами збагачення урану. Відповідно до першого сценарію (менш вірогідного) Іран погодиться повністю згорнути власні потужності по збагаченню урану в обмін на гарантії стабільних поставок ядерного пального (щось на зразок «золотого стандарту» угоди з ОАЕ). Відповідно до другого сценарію сторони досягнуть компромісу і дозвольть обмежене збагачення урану (з чітким визначенням кількості центрифуг, їхньої модифікації та рівнем збагачення) на території Ісламської республіки в обмін на жорсткий контроль з боку МАГАТЕ при гарантіях щодо подальшої поставки ядерного пального (і його вивезення після використання) на існуючі та перспективні реактори Ірану.

Розглянемо можливі сценарії розвитку подій у випадку провалу переговорів між Іраном та «шісткою». В першу чергу варто відмітити, що більшість дослідників сходяться на позиції «ядерних оптимістів»: не варто очікувати на швидку реалізацію «сценарію нічного кошмару» — розповсюдження ядерної зброї по всьому регіону та наближення світу до ядерної війни. Для цього є три основні причини, які підтверджуються історичним досвідом.

По-перше, навіть якщо здається, що держава всі свої прагнення направляє на здобуття ядерного статусу у неї можуть бути інші цілі. Приклад Аргентини у 1970-80 рр. показує, що за військовою ядерною програмою не обов'язково стоїть створення ядерної зброї. Є велика ймовірність, що за ядерною програмою Ірану стоїть прагнення розвинути свою мирну ядерну програму та розширити свої технологічні можливості.

По-друге, навіть якщо вийде, що Іран прагне створити свою ядерну зброю, далеко не факт, що це трапиться дуже швидко. Лише 3 з 10 програм розробки ядерної зброї, які розпочались після 1970 року досягли успіху. І навіть цим трьом успішним проектам (Пакистан, ПАР, Північна Корея) знадобилося в середньому 17 років для створення ядерної зброї. А Іран вже більше чверті століття розробляє свою програму. Тривалий час, не зважаючи на 100 млрд. вкладених у іранську програму, вона перебувала на первинному етапі збагачення ядерних матеріалів до мінімального рівня.

По-третє, є велика різниця між «здатністю створити зброю» та «ядерним арсеналом». І якщо перше є приводом для занепокоєння, лише друге є загрозою. Таким чином, навіть за умови провалу теперішніх переговорів світова спільнота ще матиме час для пошуку компромісу [8].

У випадку провалу переговорів у Відні є 5 основних сценаріїв подальшого вирішення іранської кризи: 1) продовження тиску шляхом накладення нових санкцій; 2) продовження переговорного процесу (можливо, у зміненому форматі); 3) військова операція проти іранських ядерних та, можливо, військових об'єктів; 4) зміна режиму в Ірані; 5) посилення стримування [9, 25].

Перші два сценарії в чистому вигляді не матимуть позитивного ефекту, адже Іран вже тривалий час відчуває на собі дію найбільш вражаючих санкцій, тому «здивувати» Тегеран якими-то новими обмеженнями буде вкрай складно. Та й для світової спільноти обмежувати присутність на ринку енергоносіїв третю країну за покладами нафти та другу за запасами газу є вкрай не вигідно (особливо якщо дійде до розширення економічних санкцій проти Росії).

Так само, переговорний формат «5+1» є найбільш оптимальним, адже в переговорному процесі приймають участь найбільш впливові гравці, які зацікавлені у вирішенні даної кризи. Навряд чи зміна формату зможе усунути розбіжності між сторонами переговорів. Однак, у 2010 році Туреччині та Бразилії вдалося переконати Іран підписати Спільну Декларацію про так звану «бартерну угоду», за якою Іран би передавав низько збагачений уран Туреччині та Бразилії,

за що отримував би обумовлену кількість 20 % урану для використання на Тегеранському реакторі для отримання медичних ізотопів. Втім, така домовленість може бути вироблена і самою «шісткою» [10, 106].

Більший шанс для успіху мала б комбінація даних сценаріїв у вигляді поновлення переговорного процесу із реалізацією стратегії «доброго/поганого поліцейського», де одна сторона загрожувала б санкціями, а інша пропонувала компромісний варіант. Такий психологічний тиск змусив би іранське керівництво піти на пропозицію «доброго» поліцейського. Така стратегія вимагає дотримання чотирьох вимог: 1) визначеність ролей. У зносинах з Іраном ролі доброго/поганого поліцейського є природними для Європи та США відповідно. Складність полягає в тому, що Росія та КНР грають більш лояльну до Ірану роль, що у сприйнятті іранського керівництва робить європейських переговорників не «хорошим», а «менш поганим» поліцейським; 2) рольова координація. Визначеність ролей без координації не дасть результатів. У кінцевому випадку Іран має прийняти таку пропозицію «хорошого» поліцейського, яка б відповідала інтересам усіх «поліцейських»; 3) обмеження вибору Ірану. Ірану не має бути запропоновано альтернативного варіанту, щоб він зміг уникнути спланованих переговорів; 4) реальність «батога та пряника». Ірану мають бути надані надійні гарантії того, що поступки не призведуть до спроб повалення режиму. В той же час, має бути досягнута єдність позицій щодо реальності заходів покарання в разі відмови Ірану від переговорів [11].

Третім сценарієм є проведення військової операції проти ядерних об'єктів Ірану. Невдачі у переговорному процесі наприкінці 2006 року привели багатьох спостерігачів до думки, що дипломатичний підхід не спрацює доти, доки іранські лідери не переконаються у реальність можливості нанесення американцями удару по основних ядерних об'єктах та урядовим центрам. Доказом цього слугує той факт, що у 2002-03 роках іранці боялися вторгнення та пішли на таємні переговори зі США [12, 8].

Наразі Іран переконаний, що удар США чи Ізраїлю є неможливим, адже Рада Безпеки, враховуючи позицію Росії та КНР з питання жорстких санкцій, ніколи не дасть дозвіл на проведення військової операції. Розуміючи це, США готові укласти угоду, яка б на якомога довший термін відстрочила розвиток ядерної програми Ірану, проте, така поведінка може парадоксально спонукати Іран відмовитися від переговорів.

Однак, «ядерні песимісти» звертають увагу на те, що у разі чергового провалу переговорів в

регіоні може скластися ситуація «мовчазної згоди» арабських країн на військову акцію Ізраїлю за моделлю бомбардування Озіраку (звичайно у більшому форматі). Сполученим Штатам доведеться або підтримати акцію у даному форматі, або перевести її у формат «війни у затоці». Проте, навіть «оптимісти» зазначають, що при цьому є можливість отримати першу ядерну війну у XXI столітті [13, 127].

Опоненти американських «яструбів» зазначають, що військова операція не дасть тих результатів, на які сподіваються Сполучені Штати. По-перше, вона викличе обурення з боку іранського населення та ще більше посилить підтримку режиму. По-друге, одним ударом по ядерних об'єктах операція обмежитися не зможе — цей удар має знищити навіть можливість відновлення ядерних об'єктів та бажання іранського керівництва їх відновлювати [14]. До того, Іран через спонсоровані ним терористичні організації спровокує хвилю конфліктів на Близькому Сході, що утворить антиамериканський фронт від Палестини до Пакистану [15].

Четвертим сценарієм є так звана концепція «демократичної бомби». Прихильники концепції демократичного миру, відповідно до якої війна між демократичними країнами є неможливою, вважають, що для іранського народу та світового співтовариства було б краще, якщо при владі в Ірані знаходився б демократичний уряд. Прихід до влади більш поміркованого президента Х. Рухані не змінив самої суті режиму — необмеженої влади духовного лідера Ірану аятоли Хаменеї. Таким чином, Сполучені Штати мають разом із своїми союзниками сприяти падінню іранського клерикального режиму [16, 2-3].

У ситуації з Іраном зміна режиму викличе криваву боротьбу за владу між різноманітними радикальними угрупованнями, Стражами Революції та опозицією, тож, не є аксіомою, що саме демократичні сили вийдуть переможцями. Крім того, демократичні режими можуть трансформуватися у авторитарні на «тернистому шляху» до демократії [16, 7]. До того ж, представники нового режиму можуть продовжити розробку ядерної зброї для захисту від можливого подальшого втручання [17, 22-24].

Сценарій 5: посилення стримування. Незважаючи на те, чи буде Іран залучений до переговорів щодо ядерної програми, його гегемоністичні амбіції повинні бути узгоджені із інтересами сусідів та світової спільноти. Міністри оборони та закордонних справ США, країн Європи, Близького Сходу та Азії мають розробити оперативні плани стримування ядерного Ірану. Таке планування застерече Іран від експорту насилля та подвоїть

ефект від спроб Ради Безпеки переконати Іран облишити ядерні амбіції [17, 27].

Іранці мають зрозуміти, що престиж та безпека їхньої країни із набуттям ядерної зброї лише зменшиться. Перш за все, необхідно переконати керівництво Ірану, що режиму нічого не загрожує за умови не підтримання насилля поза своїми кордонами (наприклад, згортання підтримки «Хезболли» [18]). Необхідно також показати, що набуття ядерної зброї не посилить іранські позиції в регіоні, а навпаки призведе до розповсюдження ядерної зброї для стримування Ірану серед інших регіональних лідерів (Єгипет, Саудівська Аравія).

Таким чином, для Ірану має бути зрозумілим теза США, що «з або без ядерної зброї, вашій території та суверенітету нічого не загрожує, доки ви не загрожуєте іншим країнам». А США буде ще тісніше співпрацювати з країнами регіону для моніторингу будь-якої нелегальної діяльності та створенню можливості миттєво відповісти на теракти, війну або іншу загрозу з боку Ірану [19, 99-100].

Отже, на сьогоднішній день світова спільнота отримала унікальний шанс вирішити іранську ядерну кризу шляхом переговорів. Однак, для вдалого їх завершення обом сторонам доведеться йти на поступки та розуміти рівень поступок, на які може піти інша сторона. Найкращим варіантом було б прийняття можливості збагачення урану Іраном до рівня, що не перевищує 5% (це одночасно зняло б питання забезпечення іранських АЕС паливом та збереження престижу, не дозволивши Ірану отримати можливість використання ядерних матеріалів у військових цілях), з одночасним поставленням усіх ядерних об'єктів Ірану під суворий міжнародний контроль. Це дало б змогу розпочати процес зняття санкцій, остаточне завершення якого залежало б від готовності Ірану проводити комплексні реформи в економічній, гуманітарній та безпековій сферах.

Література:

1. Iran Profile: Nuclear Overview [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/index.html.
2. United Nations Security Council Resolution 1747 (S/RES/1747) [Електронний ресурс]. — 2007. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org/russian/document/scresol/res2007/res1747.htm>.
3. United Nations Security Council Resolution 1803 (S/RES/1803) [Електронний ресурс]. — 2008. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org/russian/document/scresol/res2008/res1803.htm>.
4. Вишнёв В.М. Шестисторонние переговоры в Алма-Ате как перезапуск поиска дипломатического решения иранской ядерной проблемы / В.М. Вишнёв // Материалы Международной научно-практической конференции «VII Международная конференция посвящённая проблемам общественных наук». — М., 2013. — С.78-80.
5. Перед переговорами в Вене Иран проведёт отдельные встречи с США и Россией [Електронний ресурс].

— Режим доступу до ресурсу: http://www.panarmenian.net/rus/news/Перед_переговорами_в_Вене_Иран_проведет_отдельные_встречи_с_США_и_Россией.

6. Esfandiary D. Meeting Iran's nuclear fuel supply needs [Електронний ресурс] / D. Esfandiary, A. Tabatabai // Bulletin of the atomic scientists. — Режим доступу до ресурсу: <http://thebulletin.org/meeting-irans-nuclear-fuel-supply-needs7224>.

7. Drolette D.J. The historic debate about Iran's nuclear program [Електронний ресурс] / Dan Jr. Drolette // Bulletin of the Atomic Scientists. — Режим доступу до ресурсу: <http://thebulletin.org/historic-debate-about-iran%E2%80%99s-nuclear-program7176>.

8. Нуманс Ж. Е. Don't panic if the Iran nuclear negotiations fail [Електронний ресурс] / Jacques E.C. Нуманс // Bulletin of the Atomic Scientists. — 2014. — Режим доступу до ресурсу: <http://ijx.sagepub.com/content/early/2014/02/05/0020702014521565.abstract>.

9. Вишньов В. Сценарії вирішення іранської ядерної кризи / В. Вишньов // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. — Випуск 69. — Частина II. — К., 2007. — С. 25-27.

10. Kibaroglu M. The Iranian quagmire: How to move forward: Position: Resuscitate the nuclear swap deal / Mustafa Kibaroglu. // Bulletin of the Atomic Scientists. — 2010. — Vol.66. — № 6. — С. 102-108.

11. Martin C. H. "Good cop / Bad cop" as a model for nonproliferation diplomacy toward North Korea and Iran / Curtis H. Martin // Nonproliferation Review. — 2007. — Vol.14. — № 1. — С. 61—88.

12. Khalaji M. Apocalyptic Politics. On the Rationality of Iranian Politics / Mehdi Khalaji // Policy Focus (Washington Institute for Near-East Policy). — 2008. — № 79. — 39 с.

13. Ramberg B. The Iranian quagmire: How to move forward: Position: The military option / Benett Ramberg // Bulletin of the Atomic Scientists. — 2010. — Vol.66. — № 6. — С. 121-129.

14. Perkovich G. No Endgame In Sight: Demanding Zero Enrichment From Iran Makes Zero Sense [Електронний ресурс] / George Perkovich // Foreign Affairs. — 2014. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/140650/george-perkovich/no-endgame-in-sight>.

15. Синовец П.А. Новые подходы администрации Барака Обамы к ядерной программе Ирана [Електронний ресурс] / Полина Андреевна Синовец // Институт Востоковедения РАН. — 2009. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/28-04-09b.htm>.

16. Perkovich G. "Democratic Bomb": Failed Strategy / George Perkovich. — Washington D.C. : Carnegie Endowment for International Peace, 2006. — 8 с.

17. Perkovich G. Five Scenarios for the Iranian Crisis / George Perkovich // Proliferation Papers (IFRI Security Studies Center). — Winter, 2006. — 29 с.

18. Steinberg G.M. Deterrence Instability: Hizballah's Fuse to Iran's Bomb / G.M. Steinberg // Jerusalem Viewpoints. — 2005. — № 529.

19. Korb L.J. The Iranian quagmire: How to move forward: Position: Containment and deterrence / Lawrence J. Korb // Bulletin of the Atomic Scientists. — 2010. — Vol.66. — № 6. — С. 95—101.

Вишнёв В.М. Модели решения иранского ядерного кризиса. — Статья.

Аннотация. В статье исследуется сегодняшнее состояние переговоров по разрешению иранского ядерного кризиса и его истоки. Автор моделирует несколько вариантов завершения переговорного процесса в Вене и предлагает сценарии для дальнейших действий в случае отсутствия компромисса. Подчеркивается, что решение кризиса возможно лишь при условиях уступок обеих сторон переговоров.

Ключевые слова: замкнутый ядерный цикл, «сценарий ночного кошмара», переговорный формат «5+1», концепция «демократической бомбы», усиленное сдерживание.

Vyshnov V.M. Models for Iranian nuclear crisis resolution. — The Article.

Summary. The article examines current state of negotiations on Iranian nuclear crisis and its origins. The author models several variants of Vienna negotiations process results and offers scenarios for further actions in case compromise will not be struck. It is emphasized that crisis resolution is impossible without cessions of both negotiations parties.

Key words: nuclear closed cycle, «nightmare scenario», «5+1» negotiations framework, «democratic bomb» concept, intensified deterrence.